

Tomáš Malý

Obrazy a rituál. Římské korunovace divotvorných Madon a koncept barokní kultury, Masarykova univerzita, Brno 2019, 324 s.

Posudek na habilitační spis

Tomáš Malý má za sebou pozoruhodnou badatelskou činnost, je autorem řady prací zabývajících se široce pojatou barokní kulturou, barokní imaginací, „řečí“ obrazů, problematikou víry a náboženství. Charakteristickým rysem jeho přístupu je hledání nových cest, mezioborových kontaktů a netradičních metod. Svě krédo ostatně proklamuje hned ve vstupních slovech: „vykročí-li historik z hranic své disciplíny, otevře se před ním široké spektrum problémů a barvitý svět kultury, jež je dosud v mnoha ohledech málo známá“ (s.9). Už z této proklamace je tedy zřejmé, že analogicky hodlá postupovat i v předkládaném spise. Malého kniha je rozdělena do dvou částí – ta první je po výtce metodologická: autor se zamýšlí nad obecnou problematikou barokních slavností, zejména korunovacích obrazů a naznačuje cestu k symbolické antropologii. Jedním ze základních témat druhé části (Rituály) je popis tří korunovacích divotvorných madon v třicátých letech 18. století – na Svaté Hoře u Příbrami, Svatém Kopečku u Olomouce a v Brně. Nato autor dovozuje např. rozdíly v pojetí posvátných prostorů (hory a město), analyzuje modely reprezentace, vykládá význam rituálu, aby se obrátil mnohostrannému výkladu významu svatých obrazů. Závěr shrnuje předešlé poznatky a pak autor připojuje i několik poznámek k barokní kultuře. Jak Malý sám také uvádí, svou práci je pojímá mj. „jako pokus o historiograficko-metodologickou reflexi přístupů nových kulturních dějin a možností jejich využití pro alternativní interpretaci vybraných kulturních jevů“ (s.13). Inu, prostých popisů barokních slavností existuje skutečně úctyhodné množství (nejen u nás).

Naše doba si vytvořila řadu humanitních vědních subdisciplín nazývaných „novými“. Nové vojenské dějiny se vymezují proti někdejšímu „sběratelskému“ pojetí tohoto oboru, nové dějiny školství, jak jsem se sama přesvědčila, mnohdy opakují to, co už bylo předešlými generacemi sděleno, jen proto, že autoři starší díla neznají. Zikmund Winter byl kdysi jedním z průkopníků (tehdy nových) kulturních dějin, ale nepostačilo mu to ani na univerzitní katedru... Tomáš Malý si je vědom, že o novosti svého postupu musí čtenáře přesvědčit. Nejblíže je mu metodologický přístup Clifforda Geertze, ačkoliv právě tento autor nebyl v naší historiografii příliš kladně přijat.¹

Malý se několikrát vrací i k otázce, do jaké míry je v současnosti oprávněn termín „baroko“ a „barokní kultura“. Správně upozorňuje na význam u nás ne vždy plně

---

¹ Malý odkazuje na podnětnou práci Zdeňka R. Nešpora a Jana Horského, *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisectví, sociologie a sociální antropologie*, Kuděj 6, 2004, s. 73-76. Nelze pochybovat, že by právě tito dva autoři nebyli k podobné úvaze povoláni. Nešpor je sociolog (více než historik) a Horský je odborníkem na filozofii vědy i metodologickou problematiku.

doceňované přelomové studie Josefa Války², ale i obsáhlá monografie Roberta J.W.Evanse, která sice spatřila světlo světa v roce 1979, ale do češtiny byla přeložena až s fatálním zpožděním. Neoprávněnost odmítání „baroka“ dotvrdil ve dvoudílné práci švýcarský historik Peter Herrsche, jenž odkázal na fakt, že baroko není akceptováno především anglosaskou historiografií, ale jak upozorňuje Malý, Herrsche sám nezná středoevropskou historiografie (v případě té rakouské to jistě nebude kvůli neznalosti „domorodého“ jazyka).³ Herrsche byl bezmála ostrakizován částí německé (ale třeba i české) historiografie pro odmítání „závazného“ konceptu konfesionalizace. Malý rovněž opakovaně zpřítomňuje adekvátnost užití pojmu barokní teatralnost, divadelnost oslav světských i církevních a odkazuje na názory různých autorů. Je ovšem otázkou, zda mnozí pozdní autoři samotný význam tohoto slova chápou v dobových souřadnicích. Bohužel se nyní zapomíná např. na zakladatelský počín moderní historiografie – dílo Richarda Alewyna a Karla Sälzleho *Das große Welttheater. Die Epoche der höfischen Feste*, které poprvé vyšlo roku 1959.⁴ Ačkoliv se tato kniha zabývá převážně dvorskými slavnostmi, samu podstatu „teatralnosti“ barokního života, literatury, festivů postihli adekvátně – autoři se tuto divadelnost snaží vykládat hermeneuticky s empatií k době samé. Vlastně, navazuje na ně i Alexandr Stich, znalec barokní literatury par excellence, vědec, jehož definici barokní divadelnosti Tomáš Malý cituje v závěrečném souhrnu (s.229). Stich v citátu zde uvedeném pregnantně postihuje dichotomii mezi životem světským a nebeským, hrůzou pekelnou a božskou slávou. První část zmíněného citátu, podle mého soudu, také plně postihuje podstatu barokních slavností, kdy ono divadlo bylo: „sestupem k prapodstatě bytí a k jeho smyslu ve vzmachu vznícení a odevzdání existence k nejvyšším hodnotám“.⁵ Nezbyvá než připomenout v daném kontextu i dílo Zdeňka Kalisty. Je záslužné, že se Tomáš Malý vrací i ke knize Anny Coreth *Pietas Austriaca*. Kniha vyšla v polovině 20. století (česky až v Olomouci 2013) a stále je jedním ze základů nazírání na barokní zbožnost v podunajské monarchii⁶. Malý ne zcela souhlasí s autorčinou tezí, že ona pietas se rozšiřovala z vídeňského centra (především dvorského) jaksi více méně ne zcela reflektovaně do periferií. Spíš se zde přikláním k názoru Marie-Elizabeth Ducreux, která jako první po několika desetiletích ohodnotila a částečně doplnila soudy Anny Coreth a konstatovala jednak šíření centrálních dvorských kultů, jednak důležitost kultů domácích světců v jednotlivých zemích monarchie (sv. Václav, sv. Štěpán, ale třeba i sv. Leopold) a jejich částečnou recepci u dvora ve Vídni.⁷

---

² Všechny Válkovy práce k baroku a barokní kultuře cituje Malý na s. 311. R.J.R. Evans, *Vznik habsburské monarchie v letech 1550-1700*, Praha 2003.

³ Peter Herrsche, *Muße und Verschwendung. Europäische Gesellschaft und Kultur im Barockzeitalter, I-II*, Freiburg – Basel – Wien 2006. Herrsche byl podroben v různých zemích (zejména v Německu) dost značné kritice, u nás se ho, pokud se nemýlím, výslovně zastal jen Aleš Valenta. *Lesk a bída barokní aristokracie*, České Budějovice 2011.

⁴ V případě obou autorů došlo k mezioborovému prolnutí - Alewyn byl známý germanista a znalec starší literatury, Sälzle historik.

⁵ Malý zde cituje Stichův drobný příspěvek : *Divadelnost v české barokní umělecké próze (Martin Kochem)*, in? M. Ottlová – M. Pospíšil., eds., *Umění a civilizace jako divadlo světa*, Praha 1993, s. 107-109.

⁶ Anna Corethová, *Pietas Austriaca. Fenomén rakouské barokní zbožnosti*, Olomouc 2013.

⁷ Marie Elizabeth Ducreux, *Emperors, Kingdoms, Territories. Multiple Versions of the Pietas Austria*, *Historical Review* 97, 2011, s. 276-304.

Osobně bych nerozlišovala tolik mezi církevními a světskými (dvorskými) barokními slavnostmi, jako to činí Tomáš Malý v souznění s řadou jiných autorů, ale způsob pojetí je jistě výsadou autorovou. Autor zdůrazňuje, že nechce pojednávat o korunovacích obrazech, „jako o (církevních) slavnostech, tedy jako o Gesamtkunstwerku, jehož účelem byla demonstrace moci státu a církve, ale jako o rituálech, tj. jednáních, v němž se sdělují, reprodukují a utváření myšlenkové vzorce dané společnosti“ (s. 56). Daný záměr se mu, myslím, podařilo do jisté míry naplnit. Malý uvádí do širšího povědomí rozdíl mezi korunovacemi mariánských obrazů různého druhu, mezi nimiž ty Římem posvěcené hrály prvořadou roli. Korunovaný posvátný obraz, kde byla i vizuálně zpřítomněna a představena Panna Marie jako Královna nebes – Regina coeli, hrál v životě věřících velmi významnou roli a povyšoval místo, kde se tento posvátný obraz vyskytoval, ať už se nalézal v prostoru svatých hor, nebo ve složitějším, členitějším a mnohotvárnějším prostoru města. Dané zjištění se může stát banální, ale Tomáš Malý doložil svá tvrzení mnohými sofistikovanými důkazy.

V úvodu svého posudku jsem citovala Malého o historikově vykročení za hranice vlastní disciplíny. Myslím, že u historiků by tento požadavek měl být nezbytným předpokladem a mnohdy tomu tak bylo a je, aniž by se vědci proklamativně zaštiťovali odkazy na metodologické a metodické přínosy jiných autorů. Takovým učencem byl kromě jiných i vzpomenutý Alexandr Stich, ale také a především jeden z nejproslulejších brněnských historiků druhé poloviny 20. století Josef Válka. Vzpomínám, jak mi při jednom z našich posledních rozhovorů sdělil, že on pokládá historii za jedinou skutečnou (tzn. i komplexní) humanitní vědu. Z následné rozmluvy vyplynulo, že historik nemusí kráčet za hranice vlastního oboru, ale naopak dobrý historik v sobě veškeré vnější podněty vstřebá a přetaví. Nebyl rozhodně sám, kdo tento názor sdílí.

O přínosech metodologických pasáží Malého díla už byla řeč opakovaně. Musím ale ještě vyzdvihnout pozoruhodné množství využitých pramenů archivních i knihovních (starých tisků), rovněž odborná literatura, světová i domácí je hojně zastoupená. Místy se mi však zdá, že právě přečetné odkazy na pasáže z vědecké literatury odvádí někdy autora od jasného a přehledného výkladu. Práce *Obraz a rituál* ovšem rozhodně poskytuje náměty pro další diskusi a dává impulzy pro další výzkum. Habilitační spis Tomáše Malého plně odpovídá požadavkům kladeným na graduační práce daného typu, předpokládám, že vzbudí ohlas ve vědecké obci a pro jeho nesporné kvality ho vřele doporučuji k obhajobě.

V Praze 22. března 2020

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc.
Ústav dějin UK a Archiv UK